

TOLNAI VARGA Piroska

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium
Szabadka
Újvidéki Egyetem, BTK, Doktori Iskola
tolnai@eunet.rs

FÜZÉRSZERŰEN

Műfaji reflexiók Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiája kapcsán

Dolgozatomban a monográfiaírás műfaji/módszertani dilemmáival foglalkozom, Szegedy-Maszák Mihály *Kosztolányi-monográfiája* kapcsán. A vonatkozó szakirodalmat áttekintve végiggondolom a felmerült kérdéseket: hogyan befolyásolta az autoriter-kanonikus szemlélet változása a műfaji elvárásokat, milyen szerepet játszik a biografikus szemlélet a mai monográfiában? Hogy lehet áttörni a kereteket anélkül, hogy felszámoljuk magát a műfajt? A felmerülő kérdésekre Szegedy-Maszák Mihály *Kosztolányi-monográfiája* kínált számomra válaszlehetőségeket.

Kulcsszavak: monográfiaírás, műfaji/módszertani dilemmák, Kosztolányi-monográfiák, biografikus szemlélet, Szegedy-Maszák Mihály, Bori Imre

*Az értelmezés mint olyan, a kor tudatában megy végbe.*¹

Dolgozatomban² a monográfiaírással kapcsolatban felmerülő műfaji/módszertani dilemmákról írok, Szegedy-Maszák Mihály *Kosztolányi Dezső c.* munkája kapcsán. Jelentek meg nagyobb viharokat kavarázó művek is az utóbbi években (elsősorban Szilágyi Zsófia Móricz-monográfiájára gondolok (Szilágyi 2010), azonban Szegedy-Maszák Mihály munkája, amellyel, hogy műfajkritikai

1 Szegedy-Maszák Mihály idézi Wilhelm Furtwängler, legendás német karmester 1946-ban megfogalmazott alapelvét. (Szegedy-Maszák 2007, 53)

2 Jelen dolgozat az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának doktori iskolájában, Az irodalomtörténeti monográfia tanterg keretében készült tanulmány rövidített változata.

kérdésekre is reflektál, reprezentatív abból a szempontból (is), hogy egyfajta recepciótörténet-kritikaként is olvasható, hiszen bizonyos értelemben lezárja az eddig megjelent klasszikus Kosztolányi-monográfiák sorát³.

Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-könyve (kezdetben szándékosan kerülöm a monográfia minősítést, annál is inkább, mivel a Szerző maga is „csak” könyvnek nevezi munkáját⁴), a hagyományos értelemben valóban nem monográfia, ha azt várnánk el, hogy megfeleljen a műfaj minden kötöttségének: szigorú korlátok közé szorítva, lezárt, teljes képet adjon életéről és életműről egyaránt, kijelentve, hogy *Kész a leltár*⁵, azt sugallva, hogy sikerült rendet tenni az életmű szövevényében, megadni az egyszer s mindenkorra érvényes válaszokat. Szegedy-Maszák Mihály könyvének nyitottsága, folytonos továbbgondolásra készítő kérdésfeltevései következtében ez nem sikerül – de természetesen nem is ez volt a célja. Úgyhogy formájában talán nem *hagyományos* monográfia – *lényegében* azonban mégis az.

„A monográfia műfajának válsága legalább egy évtizede téma a hazai irodalomtörténeti munkákban is” – olvashatjuk egy 2007-ben megjelent kritikában (Bedecs 2007), de a vonatkozó cikkeket, tanulmányokat, kritikákat, elemzéseket áttekintve, mondhatunk inkább két évtizedet is (ami a mából nézve már három.) A monográfiaírás műfaji kérdéseire hatással volt/van az is, hogy megváltoztak a műfajjal kapcsolatos elvárások, értelmezői feladatok: az kérdőjeleződött meg, ami a küldetése volt (a rendteremtés: a teljes kép megrajzolása, a végérvényes értékelés), így a műfaji kérdések mellett dilemmák egész sora merült fel, ezek megfogalmazói időnként vitatják a műfaj létjogosultságát is.

A monográfiaírás jelentőségéhez sokáig (közel a fentiekben megjelölt 1980-as évek elejéig) nem fért kétség. Az irodalomtörténet-írás egyenesen kiegyenlítőddött a monográfia műfajával: 1960-ban még bizton állíthatta Roland Barthes: „az irodalomnak a históriája (...): monográfiák sorozata, amelyek mindegyike körülhatárol egy szerzőt és önmagáért tanulmányozza” (Barthes 1998, 111). A későbbi kételkedést a monográfia lezárt jellege okozz(t)a: ez a legkanonikusabb műfaja az irodalomtörténet-írásnak, amire a kor posztmodern szemléletével összhangban gyanakodva tekintettek. A művek nyitottságát, lezár(hat)atlanságát, az értelmezés változásait hangsúlyozó korszellem nézőpontjából problematikus volt a monográfia jellegéből adódó autoriter-kanonikus megközelítés, a műfaj

3 Rónay László 1977. *Kosztolányi Dezső* Budapest: Gondolat K. (Nagy magyar írók-sorozat) -- Kiss Ferenc 1979. *Az érett Kosztolányi*. Budapest: Akadémiai K. --- Király István 1986. *Kosztolányi. Vita és vallomás*. Bp.: Szépirodalmi K. --- Bori Imre. 1986. *Kosztolányi Dezső*. Újvidék: Forum

4 „Csakis annyit állíthatok, alkatilag közel áll hozzám, ezért róla igyekeztem könyvet írni.” (Szegedy-Maszák 2010, 16) (Ehhez a mondathoz, ha más kontextusban is, de még visszatérek!)

5 Ez Szabolcsi Miklós 1998-ban megjelent *József-Attila monográfiájának* címe

„sajátosságaként szintén feltételezhető »minden úgy van, ahogy leírtuk, és nem máshogy« retorika” (Garadnai 2008). A monográfiákra jellemző szerző-elvű irodalomszemlélet szemben állt a Szerző halottságából mint alapvetésből vizsgálódó, aktuális (divatos?) nézetekkel. Ezek a paradigmaváltások jelentősen átpozicionálták a szerzőt, felülírták a mű lezártóságát: az, hogy egy mű/életmű folyamatosan továbbíródik, de legalábbis átíródik a befogadóknak, és annyi olvasata van, ahány olvasója, a monográfia hagyományos műfaji elvárásainak tekintetében áthidalhatatlan problémák kiváltója lehet(ett). Miközben, ahogy a zene-történeti, zeneszerzői monográfiák kapcsán hasonló kétségekkel szembe-sülve Balázs Miklós is rámutat: „ezek a különböző elméleti tendenciák, iskolák sokszor éppen a szerzőhöz való viszonyban határozták meg önmagukat, más irányzatoktól való elkülönülésüket” (Balázs 2008).

Természetesen nem a monográfiák ideje járt le, inkább a kánonok örökérvényűségébe vetett hit és a szemléletek változtak meg: nincs egyedül megalapozott, érvényes értelmezés, beszédmód, megközelítés, már nem kívánatos az autoriter-kanonikus hangvétel. Hiszen „az irodalmi emlékezet, mint minden emberi jelenség, az idő hatalmának van kitéve” (Csábi 2010,71). A monográfia-írónak magának kell érték-szempon-tokat végiggonodolnia és érvényesítenie, melyek alapján bemutat, sőt sokkal inkább: értelmez egy pályaképet, életművet – jelenséget, motívumot, műfajt, korszakot. Ezek az érték-kritériumok erősen normatívak, ezért a szerzőnek számolnia kell azzal, hogy amiként ő felbontotta a létező struktúrát, az övét is felbontja, megkérdőjelezi az utókor, az idő: „a természetes akadémiai öregedés eredményeként előálló korszerűtlenség”-okán (Zuh Deodáth 2014, 116).

A monográfia mint az irodalomtörténet-írás reprezentatív műfaja át kell hogy rendezze saját kereteit. „Mint ahogy a művészetben, úgy a rá vonatkozó reflexióban is a történetmondás (...) soha nem lehet végleges, nem érkezhét meg definitíve, s nem adhat kétértékű logikai válaszokat, hanem meg-megújuló oda-vissza mozgás” (Balassa 1997,10). Fokozatosan átrendeződtek az elvárások. „Nem lehetséges ugyanis előállnunk egy végső Kosztolányival. (Szabolcsi Miklós *József Attiláját még egy másik korszak hívta életre.*)” (Papp 2011, 98)

A zárójeles megjegyzés mutat rá a lényegre: minden korban mások az elvárások. A sokáig megkérdőjelezhetetlen autoritásnak számító műfajnak, illetve az ehhez szokott kritikának pedig alkalmazkodni kellett hozzájuk. „Miközben az írói monográfia legitim tudományos közlésforma maradt, nálunk ehhez egyre inkább – kimondatlanul – a korszerűtlenség, de legalábbis a megkésetttség kényelmetlen érzete rendelődött hozzá.” (Szilágyi 2009) Az aktuális monográfiákkal fogalakozó ismertetőket, kritikákat olvasva lépten-nyomon ilyen „kényelmetlen érzésekkel”, „látens szemléleti elmarasztalással” kerülünk szembe – mintha divat

lenne feltenni a kérdést: kell-e, lehet-e, és ha esetleg igen, hogyan lehet ma még monográfiát írni? Csakhogy mivel a kiadói gyakorlat is, az olvasói igények, de a változó irodalomtudományi környezet is felülírják ezt a kérdésfelvetést: inkább hangzatos, szenzációhajhász álproblémának tűnik. Viszont bárhogy is minősítjük: ezek a kérdések felmerülnek, és legalábbis továbbgondolásra készítetnek.

A lehetséges-e, sőt: kell-e monográfiát írni?-kérdésfelvetés helyett inkább a hogyan lehetséges?-sel kell foglalkozni. Hogy lehet áttörni a kereteket anélkül, hogy felszámoljuk magát a műfajt? Miről szóljon, hogyan épüljön fel a mű? Persze vannak alapvetések: a műfaj jellegéből adódóan a szintézisalkotás megkerülhetetlen. Hogyan találja meg a szerző kérdéseket? Tud-e egyszemélyben érdemben válaszolni, megfelelni a műfaj kihívásainak, mely szerint a hagyományos monográfia a teljesség igényével íródik –, vagy inkább tanulmányok füzéréként tekintünk rá, mely különféle tudományterületek szakembereinek közös munkájaként születik meg? A közös munka esetében vajon lehetséges-e a szintézis-alkotás, megvalósulhat-e az egységes nézőpont, szemlélet, ami előfeltétele annak, hogy egy monográfia megszülethessen?

A monográfia műfajának korszerűségével kapcsolatos dilemmákat táplálja az is, hogy szakterületekre hullott, specializálódott a tudományosság. Havasréti József a „részlegessé vált tudások koráról” beszél (Szolláth 2014, 890), amely korban kérdéses, lehet-e valaki birtokában annak a felkészültségnek, tájékozottságnak, ami szükséges egy klasszikus, szerzői, nagymonográfia megírásához. A monográfusnak hatalmas ismeretanyagra kell(ene) támaszkodnia, minden tekintetben kimerítő tudással kellene rendelkeznie, hogy minden lényeges kérdésre kétely nélkül, a véglegesség igényével tudjon válaszolni. Hiszen az olvasót nem a kételyek érdeklik – az előszavakban olvasható „előre bocsátott magyarázkodás” (ahogy Szegedy-Maszák Mihály fogalmaz Kosztolányi-monográfiájának *Előszavá*-ban) esetleg a monográfiaírás problémáival foglalkozó kutató számára izgalmas.

A negatív jóslatok aligha teljesednek be, de – minthogy a monográfus kompetenciájával kapcsolatos dilemmákat összegzi –, elgondolkodtató idézni azt a megjegyzést, mely kételyek nélkül jelenti ki, hogy „az egyszemélyes monográfiák ideje lassan lejár. A természettudományokban ennek megfelelő munkákkal már évtizedek óta nem kísérleteznek; az átfogó kézikönyvek az ismeretterjesztésbe-oktatásba szorúlnak vissza, helyüket a probléma-monográfiák, részkérdések kimerítő feldolgozását kínáló munkák foglalják el.” (Gróh, 1998)

Szegedy-Maszák Mihály már 1978-ban, az első „klasszikus” (Rónay László-féle) Kosztolányi-monográfiáról írott elemzésében a monográfiaíráshoz szükséges interdiszciplináris, sok tudományterület előmunkálatait feltételező, azok eredményeire támaszkodó munkamódszer fontosságára mutat rá: „Az ellentmondások nyilvánvalóan csak akkor lettek volna feloldhatók, ha művelődéstör-

ténészeink és szociológusaink már behatóan elemezték volna a XIX. századvégi magyar értelmiség világszemléletét. A társtudományokban végzett ilyen irányú kutatások híján, az irodalomtörténészek szükségképpen vitatható jelzésekre kell szorítkoznia.”⁶ (Szegedy-Maszák 1978, 732) Erre a problémára mutat rá 30 évvel későbbi monográfiája Előszavában is, előrebocsátva, hogy „Kosztolányi műveinek tárgyalása szigorú értelemben vett történeti kérdések megválaszolását is igényelné, e társtudomány eredményeinek szakszerű számbavételére azonban nem vállalkozhatom” (Szegedy-Maszák 2010, 11).

Az idézett Előszóban megfogalmazódik egy másik, a monográfia műfaji problematikusságával kapcsolatban felmerülő, Szegedy-Maszák Mihály monográfiájával foglalkozó elemzésekben több helyütt (Dobos 2012; Bazsányi 2012; Csábi 2010) is felvetett kérdés: a lezáratlanságé. „Magának az irodalomnak a természetéből is következik, hogy mindaz, ami itt olvasható, már a jelen pillanattól fogva a múlthoz tartozik és felülvizsgálatra szorul.” – olvashatjuk, majd a monográfus Kosztolányit idézi: „Az a hitem, hogy állandóan, legalább öt évenként revideálni kellene irodalmi ítéleteinket. Öt év múltán ismét mást veszünk észre egy-egy munkában.” (Szegedy-Maszák 2010, 9) Másutt a képzőművészet és a zeneművek értelmezése kapcsán is utal erre a lezár(hat)atlanságra (Szegedy-Maszák 2007, 52) – érdekességként megemlítem, hogy a teatrológiában is az öt év jelenik meg választóvonal gyanánt: Peter Brook írja a stratfordi Shakespeare Színház igazgatójaként: „egy rendezés körülbelül öt évig élhet, ez a leghosszabb idő, ebben megegyezünk. Nemcsak a hajviselet, a kosztümök és a sminkek avulnak el, de a rendezés összes többi elemeinek árfolyama is zuhan (...) Az élet megy tovább, különböző hatások érik a színészt, a közönséget, és más darabok, más művészetek, a film, a televízió, a napi események mind-mind hozzájárulnak a történelem örökös újraírásához és a pillanatnyi igazság módosításához.” (Brook 1968)

Mivel „Az élet megy tovább”, és folytonosan, folyamatosan változik a tudományos és a társadalmi környezet: a „pillanatnyi igazságot folyton módosítani kell, újraírni” – vagyis az „értelmezés lezárhatatlan”. László Emese ezen a címen megjelent kritikájában ír Balassa Péter tanulmánykötete kapcsán arról az értelmezői-kritikusi magatartásról, mely „befejezettségében is megújulásra képes, kiforrottságában sem merev (...) az irodalomértés működését az újraolvasás és az újraértelmezés lezárhatatlan folyamatában látja, (...) és a más értelmezésekkel folytatott dialógusban” (László 2007, 1089).

Az újraértelmezés igényét táplálja, hogy a monográfiáknak a szemlélete is elavul(hat) az irodalomtudományi mozgások, de a történelem változásainak következtében is. Erre utal a már idézett interjúban Havasréti József, a munká-

6 Szegedy-Maszák itt a Kosztolányi kapcsán említett dzsentroid világgépre utal – erre még kitérek.

jának egyik előzményeül szolgáló Poszler György-féle Szerb Antal-monográfiáról szólva: „adatokban gazdag munka, de a marxista irodalomtudomány hegemoniája közepette íródott; egyrészt a szemlélete avult el, másrészt a mai olvasó számára túlzottan apologetikus” (Markó, 2014). – Vagyis: a kor szelleme határozza meg a monográfia szemléletét, megközelítésmódját, nézőpontját (lásd: *Az értelmezés mint olyan, a kor tudatában megy végbe*): hiszen Szerb Antal csakis a marxizmus szellemi környezetében szorult védelemre, azonban ez rányomta bélyegét a róla szóló értelmezésekre is. Ahogy a műalkotás, úgy az elemző mű, a tudományos munka is korba ágyazott – az idő hatalmának van kitéve: folyton változó. Meghatározza a tudományos környezet, amelyben megszületik – ezért idővel elavulhat. Korba ágyazottsága folytán viszont éppen saját kora tudományos környezetének, szellemi miliójének a megismeréséhez szolgálhat alapul, ugyanezen okokból, hiszen hű képe, lenyomata a kornak, a környezetnek, amelyben megszületett. Ezért egy elavultnak minősített monográfia is izgalmas olvasmány lehet, hiszen általa megismerhetjük a kor szellemi klímáját, környezetének rajzát (amit Roland Barthes így nevez: szellemi *miliő*). A régi monográfia új elemzésekhez nyújthat hátteret a szellemi környezet ábrázolásával, és ami még termékenyítőbb lehet: megmutatva a filológiai adatbázist és az anyagot, amivel dolgozott.

A „Hogyan lehetséges/kell/szabad monográfiát írni?” – kérdés további módszertani dilemmákat vet fel: milyen elbeszélésmódot, milyen narratívát válasszon a szerző? Milyen legyen a mű szerkezete? Miről szóljon? Hogyan épüljön fel?

A műfaj „szabályait” figyelembe véve (pl. az életrajz alapján építkező kronologikus felépítés, a pályakép teljes áttekintése) a Miről szóljon? kérdésre adott helyes válasz az, hogy „mindenről kell beszélni a középpontba állított szerzővel kapcsolatban, ami fontos” (Tverdota 2014, 1033). Hiszen ha „minden monográfia történetmondás is” – ahogy Balassa Péter írja (Balassa 1997, 9), akkor az ideális esetben bevezeti az olvasót a korszak irodalmi, művészeti életébe, mindennapjaiba, folyamatosan reflektálva a megelőző munkák eredményeire. De milyen ez az ideális eset?

Ha a tudás töredezettségét elfogadva mégis nekivágunk a feladatnak, vállalva a kihívást, a korábban „divatos” narrátori mindentudásról bizonyosan le kell mondani. Már nem a megfellebbezhetetlen tekintély hangja szól a monográfiában. „Miként a posztmodern regényben nincs mindentudó elbeszélő, úgy az irodalomtudományos műfajokban is vigyázni kell a kinyilatkoztatásokkal.” (Vukov 2014)

Csakhogy ha a szerző hangot ad kételyeinek, az elbizonytalaníthatja a laikus olvasót. Márpedig a monográfia neki is szól, sőt egyre inkább elvárás, hogy a mű olvasóbarát legyen: ne csak a szakmabeliek, de a nagyközönség számára is befogadható legyen. A monográfia népszerűsítésének egyik módja lehet, amit

Szilágyi Zsófia alkalmaz sok vitát kavart Móricz-monográfiájában: „a szerző a tudományos műfajt igyekszik áttolni a szépirodalom területére” (Vukov 2014). A többéves kutatást összegző monográfia (melyhez műfajttörténeti kutatás is kapcsolódott, lásd Szilágyi 2010) népes olvasótábort szándékozik megszólítani, ezért miközben hasznos és informatív elemeket, elemző-értelmező fejezeteket, életrajzi adatokat közöl, sőt az egymást értelmező szövegek kapcsolatainak feltárására is vállalkozik – „regényszerűségével mindvégig fenntartja az érdeklődést” (Baranyai 2013), ugyanakkor „rendszerelensége és kuszasága miatt nem egyszerű monográfiaként használni” (Vukov 2014). Ez a mű az életrajzi monográfia sokat vitatott műfajának kérdéseit is felveti: ebben a tekintetben a magánélet történéseit erősen a középpontba állító, néha kicsit talán bulvár-szerűen szenzációhajhász, de mindenképpen sok olvasót vonzó Nyáry Krisztián-féle népszerűsítő irodalmi életrajzokkal rokonítható.

Ez az életrajz-központúság a 19. században reprezentatív műfajnak számító monográfia-hagyomány öröksége. Az 1950–60-as évek életrajzi kiindulású életmű-értelmezéseiben is meghatározó volt az életrajzi háttér szerepének túlhangsúlyozása. Ez a beállítottság a szemléletbeli mozgások, változások következtében átértékelődött: elavultnak minősült a népszerű életrajzi monográfiák szemlélete. A biografikus szempont az ezredforduló táján kezdett újra fontossá, elfogadottá válni. Nem a konvencionális életrajzi események rögzítése a cél: a biográfiai elemek az értelmezés szempontjából válnak érdekessé. Csak meg kell találni azt, aminek fontosságára Szegedy-Maszák már 1978-ban (!) felhívta a figyelmet: „életrajznak és műértelmezésnek ingatag s vitatható arányát” (Szegedy-Maszák 1978, 731). Hiszen nem az életrajz tényeire vagyunk kíváncsiak, hogy mit csinált az író a *valóságban*, inkább arra, „mit is csinál az író a valósággal: az élet- meg a kulturális anyaggal, a hagyománnyal, a történelemmel”? (Lakner 2017 – *kiemelés TVP*) Arra a valóságra vagyunk kíváncsiak, amit Bencsik Orsolya az idézett interjúban „átesztétizált realitásnak” nevez, mivel ahogy Kosztolányinál is olvassuk: „A valóság az írónak éppoly messze, idegen terület, mint Tündérország vagy egy holdbéli táj. Előbb meg kell hódítani. Semmit sem lehet leírni, ami kívül van, és nincs bennünk.”⁷

A műfaj az új igényekhez alkalmazkodva él tovább. Minden korban mások a releváns kérdések – nincs egyedül üdvös megoldás, ezért minden megalapozott elbeszélés és megoldás érvényes lehet. Olyan, a hagyományostól radikálisan eltérő megoldások is születhetnek, mint Radics Viktória Danilo Kiš-monográfiája, melynek titka az alaposág és a felkészültség mellett mindenképpen az a szen-

7 Bori Imre idézi Kosztolányi Móricz Zsigmond kapcsán megfogalmazott, „önvallomással felérő gondolatait” (Bori 1986, 247)

vedélyes személyesség, amivel tárgyához (!) közelít, sőt, nemcsak közelít, de mellé is ül, együtt gondolkodik vele. Ez a vállalt, bevallott személyesség ragadja magával az olvasót Szegedy-Maszák Kosztolányi-monográfiájának „erdejében” (Vukov 2014) barangolva, „kalandot” (Garadnai 2014) keresve is.

A klasszikus Kosztolányi-monográfiák közül majdnem mindegyikre jellemző egyfajta személyesség. Rónay László munkája az első megjelent összkép Kosztolányi munkásságáról, s feltehetően úttörő jellegéből fakad, hogy „általában az a benyomásunk, hogy Rónay egyszerre túl- és leértékeli tárgyát” (Szegedy-Maszák 1978, 731). De miként a könyv fülszövegében olvashatjuk: „Legfontosabb erénye ennek a könyvnek, hogy Kosztolányi olvasására serkent” – amit nyilván egy nehezen megtalált egyensúllyal ért el a szerző, hiszen nagyon összetett feladatot kellett megoldania: „szegény a szakirodalom, kevés olyan magyar író akad, akiről olyannyira ellentétes felfogások fogalmazódtak volna meg, mint Kosztolányiról” (Szegedy-Maszák 1978). A sorban következő Király István „vallomásos” monográfiájánál is érződik a (túlságosan is) személyes hang: „önmagával való számvetésre is használja a művet” (Bazsányi 2010). Az irodalmi rekanonizáció következő lépése Kiss Ferenc 1979-ben megjelent monográfiája. A késői utókor már nehezen értheti, milyen mutatókat kellett végrehajtani ahhoz, hogy vissza lehessen csempészni a kánonba azt, akit egyszer onnan kiszorítottak. Kiss Ferenc a „humanista erkölcsi értékek, a normatív morál állandó jelenlétét” (Szirák 2001) próbálja kimutatni a Kosztolányi-opuszban, célja: „Kosztolányi marxista integrálása” (Szirák 2001) – csak hogy ez a törekvés megkésettnek tűnik, hiszen 1985–1986-ban már olyan könyvek jelentek meg, mint Thomka Beáta: *A pillanat* formái c. műfajmonográfiája (Forum Könyvkiadó, Újvidék), Balassa Péter: *Észjárások és formák* c., elemzéseket és kritikákat összegyűjtő kötete – valamint Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba* c. prózatörténeti mérőkönyve.

Ugyancsak 1986-ban jelenik meg, pedig mintha földrészek választanák el, Király István munkájától, Bori Imre Kosztolányi-monográfiája, ez a jerikói rózsza (lásd Tolnai Ottó) mely így, száraz állapotában, összegömbölyödve is pompázik, de ha bárhol megérintjük, tovább-nyílik. Ebben kikalakú, szűk 300 oldalnyi kötetben legalább még 300 oldal van benne, utalásként, útmutatásként: merre érdemes tovább kutatni, tovább merülni a Kosztolányi-életműben – akár mélybúvár-felszerelésben, vagy „csak” a felszínen lebegve, élvezve, mint Esti Kornél a tengert Fiume-Rijékánál.⁸

8 „Aztán tárt karokkal dobta testét a gyönyörös kékségbe, hogy végképp egyesüljön vele. Nem félt ő már semmitől. Tudta, hogy ezután nem érheti nagyobb baj. (...) Beúszott messzire, a tilalomjelző kötélen túl, ahol már veszedelmeket is vélt – cápákat, hullákat, rozsdás vasmacskákat és hajóroncsokat -, hogy minden, ami szép és rút, minden, ami látható és láthatatlan, az övé legyen.” (Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. Harmadik fejezet)

Az 1980–90-es években már Kosztolányi-renezanszról beszélhetünk (ezért is meglepő Király István monográfiájának megkésettsege), amelyben meghatározó szerepet játszott Bori Imre „igencsak eruditív, visszafogott hangvételű affirmációja” (Szirák 2001). Érdemtelenül kevés (magyarországi) elemzés foglalkozik ezzel a monográfiával, „holott Bori Imre, mint minden művében, eredeti meglátásaival előkészítője volt (lásd jerikói rózsá! – *TVP megj.*) azoknak a kutatásoknak, amelyek a Kosztolányi-próza s benne az Esti Kornél poétikai jellemzésére (is) törekedtek.” (Rónay 2011) Bori Imre monográfiája nem a szakirodalom kényelmes-óvatos összegezése, hanem szuverén, inspiratív ösztönzés és kihívás. Érintkezési pontokat, analógiákat kínál, az addig szokásosnál sokkal tágabb horizontról szemléli az életművet. Szegedy-Maszák Mihály is ilyen széleslátókörűséggel, tág horizontról közelített – széttekintve a korban is, nem csak az író asztala körül kutakodva. Más nem tesz fel ilyen kérdéseket, hogy Miket olvasott a világirodalomból? Milyen órákat hallgatott Kosztolányi a bécsi egyetemen? Vagy: Milyen gyakran utazott? Milyen festményeket látott eredetiben? Hogyan hatottak az európai szellemi áramlatok Magyarországon? Hogy egy konkrét példát mutassak: Bori Imre monográfiájában mintegy kitérőként, de valójában szervesen/termékenyítően az egészbe illeszkedve beszél arról „Kosztolányival egy időben, de tőle függetlenül” hogyan veti fel és közelíti meg „termékenyítő módon az emlékezés problémáját a művészet oldaláról Fülep Lajos” – akinek szövegeiben „olyan mondatokat találunk, melyek a *Szegény kisgyermek panaszai* titkainak (esztétikai-eszmei) nagykapujához *kínálják a kulcsot*” (Bori 1986, 74 – *kiemelés TVP*).

A Bori Imre által (az Esti Kornél kapcsán) már 1971-ben kirajzolt szemléletformáló (*kulcs-kínáló*) irány határozott folytatójaként Szegedy-Maszák Mihályt jelöli meg Kosztolányi kritikai összkiadás keretében szerkesztett honlapon: „Amit Németh Andor 1933-ban megsejtett, azt Bori Imre 1971-ben már határozottan képviselte, Szegedy-Maszák Mihály 1978-as tanulmánya pedig poétikailag is alátámasztotta.”⁹

Szegedy-Maszák Mihály széleskörű tájékozottsága kulcsfontosságúnak bizonyult a Kosztolányi-szövegekkel való munka során, hiszen mint Bori Imre is rámutat: Kosztolányit a korai huszadik század magyar írók többségénél jobban foglalkoztatták a társművészetek, s ez az irodalomszemléletére is kihatott (Bori 1986, 242). Miközben lenyűgözve követjük, ahogy Szegedy-Maszák Mihály „nagy felkészültséggel és szenvedéllyel taglalja” (Szirák 2001) a Kosztolányi-életművet, arra gondolunk, hogy ha beszélhetünk szellemi/választott rokonságról Esterházy Péter és „az általa egykoron ’báty’-nak nevezett Kosztolányi” között (Esterházy

9 A Esti Kornél újra színre lép c. írásban olvashatjuk a Kosztolányi kritikai összkiadás keretében szerkesztett honlapon: <http://www.kosztolanyioldal.hu/esti-kornel-ujra-szinre-lep>

1988, 43), (amire monográfiájának bevezetőjében Szegedy-Maszák is utal), nehéz volna nem észrevenni a szellemi rokonságot „a megannyi fontos vagy kevésbé fontos különbség mellett, de nem ellenére” (Bazsányi 2010) Esterházy Péter és Szegedy-Maszák Mihály között. Szegedy-Maszák Mihály maga is utalt rá, hogy bizonyos – és nem is elhanyagolható – szempontból jóval többet tanult Kosztolányiról Esterházy Pétertől, mint hivatásos kutatóitól. Ennek a szellemi-szemléletbeli rokonságnak az egyik lenyomata lehet az a nyitottság, amivel „Szegedy-Maszák mintegy hagyja a felbukkanó tényeket úgymond maguktól elrendeződni, és nem érvényesít semmiféle vezérelvet, ideológiát; ami kifejezetten jól tesz a megannyi értelmezéskényszer áldozatává vált Kosztolányi-életműnek. Hiszen ezúttal a közvetlen ítéletalkotás helyett inkább a többirányú közelítés alakzatait érzékelhetjük.” (Bazsányi 2010).

Márpedig ha az ítéletalkotás elmarad az egykor leginkább autoriternek számító műfajból, akkor monográfia-e Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányiról szóló könyve, vagy „az életművet nagy felkészültséggel és szenvedéllyel taglaló tanulmányok gyűjteménye” (Szirák 2001)¹⁰? Esetleg mégis „tematikus egésszé szerveződve egy sajátos célú nagymonográfiává állt össze” (Papp 2011)? Ez a *könyv* ha formájában nem is hagyományos monográfia, lényegében azonban mégis az: voltaképpen nem más – de lehet-e ennél több; mi lehetne ennél több? –, mint: kérdések, mégpedig az olvasóra, a Kosztolányi-életmű olvasójára és értelmezőjére nyíló kérdések gyűjteménye.

„Legfontosabb értékének azt tekintem, hogy nem lezár, megszilárdít, hanem továbbgondolkodásra serkent” – írja Tverdota György Szilágyi Zsófia Móricz-monográfiája kapcsán (Tverdota 2014, 1032) – s mondhatjuk vizsgált monográfiánkról mi is. Olyan monográfia, amely tanulmányok gyűjteménye – miként a monográfia *tárgyának*, Kosztolányinak az *Esti Kornélja* is olyan regény, mely igazából novellák gyűjteménye. Ezért amit Szegedy-Maszák Mihály elmond az *Esti Kornél*ról, kiemelve a töredékesség, a lezáratlanság, a nyitottság poétikai és szemléleti értékeit (Bazsányi 2010) – azt elmondhatjuk magáról a monográfiáról is. Vagyis az *Esti Kornél* olyan történetek sora, amelyek regényként olvasódnak, a Kosztolányi-monográfia pedig olyan tanulmányok sora, amelyek monográfiaként olvasódnak –, de a kor töredékességének tudatában. „A világ műfaji szempontból is szétesett, nem lehet szabályos regényt írni” – állapítja meg az *Esti Kornél* kapcsán Bori Imre, *A töredékesség esztétikai minőségéről* értekezve. Műfaj történeti fordulópontnak látja a pillanatot: „Kosztolányi a harmincas évek elején már nem tudott klasszikus szerkezetű, hagyományos formájú regényt írni,

10 Majd egy évtizeddel a monográfia megjelenése előtt írta Szirák Péter: „Szegedy-Maszák Mihály-nak az életművet nagy felkészültséggel és szenvedéllyel taglaló írásai egy virtuális Kosztolányi-nagymonográfiának is tekinthetők.” (Szirák 2001)

de még nem tudott »újformájú« regényt sem elképzelni, minthogy a világirodalom is csak majd a halála utáni években fedezi fel az ilyen regénynek a lehetőségét. Nem véletlen tehát, hogy Kosztolányi műfaja a töredék lesz.” (Bori 1986) „Össze ne csirizeld holmi bárgyú mesével. Maradjon minden annak, ami egy költőhöz illik: töredéknek.” – mondja Esti Kornél, mintegy szerzői utasításként a regény 1. fejezetében.

Szegedy-Maszák Mihály egyik előadásában a füzérszerúségről mint poétikai és szemléleti értékről beszél Kosztolányi életművével kapcsolatban: a „füzér megjelölés életművének egyik fontos szervezőelvére utal” (Szegedy-Maszák 2010a)¹¹, a monográfiából pedig ezt fűzhetnénk hozzá: „A »folytonosság [...] minduntalan megcáfolódik«, miáltal az áhított (vagy rettegett) rend »teremtése és lerombolása« együtt adja a történetek jellegzetes »füzérszerúségét«” (Szegedy-Maszák 2010a – *kiemelések TVP*)

A bevezetőben felvetett kérdésekre: hogyan lehet, érdemes, kell ma monográfiát – poligráfiát, sztereográfiát (Rákai 2003) írni, a válasz Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-monográfiájában rejlik: ÍGY – azaz így IS.

FÜZÉRSZERŰEN.

Irodalom

- Bazsányi Sándor 2010. Kosztolányi – in progress. *Holmi* 22 /12: 1612–1625
- Balázs Miklós 2008. Monográfia és módszer. *Café Momus Komolyzenei magazin* <http://www.momus.hu/article.php?artid=4720> (2016. dec. 28.)
- Balassa Péter 1997. *Nádas Péter* (monográfia) Pozsony: Kalligram
- Baranyai Norbert 2013. Élete regénye. Kritika Szilágyi Zsófia Móricz Zsigmond-monográfiájáról <http://www.avorospostakocsi.hu/2013/06/07/elete-regenye/> (2016. dec. 21.)
- Barthes, Roland 1998 [1960]. História vagy irodalom.ford. Nagy Gabriella Ágnes. *Literatura* 2: 111.
- Bedecs László 2007. Kettő lesz belőle. Németh Zoltán: Parti Nagy Lajos-monográfiájáról. *Jelenkor* 50/10: 840
- Bori Imre 1986. *Kosztolányi Dezső*. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- Brook, Peter 1973 (1968). *Az üres tér* fordította. Koós Anna. Budapest: Európa Kiadó
- Csábi Domonkos 2010. Újrírás. *Szépirodalmi Figyelő* http://epa.oszk.hu/01400/01433/00037/pdf/10-3-014_latoszog_szegedy-maszak-csabi.pdf (2016. dec. 12.)
- Dobos István 2012. Az újraolvasás eseménye. *Alföld* 63 (10)

11 A MTA-n elhangzott alkalmi beszéd mottója egy Esterházy-mondat volt: „Mindezt majd megírom még pontosabban is.”

- Garadnai Erika 2008. Irodalom-geometriai alapvetés (Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete). *Műút* <http://www.muut.hu/korabbilapszamok/011/garadna1.html> (2016. dec. 12.)
- Gróh László 1998. Mű, csoda, magyarázat – új Nagy László-monográfia. *Magyar Szemle* http://www.magyar szemle.hu/cikk/19980501_mu_csoda_magyarazat_-_uj_nagy_laszlo-monografia
- Király István 1986. *Kosztolányi. Vita és vallomás*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó
- Kiss Ferenc 1979. *Az érett Kosztolányi*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Lakner Dávid 2017. Ilyen kérdésekkel bombáznai felér egy zaklatással (Bencsik Orsolya-interjú) *Magyar Nemzet* <http://mno.hu/konyveshaz/ilyen-kerdesekkel-bombazni-feler-egy-zaklatással-1380617> (2017. jan. 28.)
- Markó Anita 2014: „Önmagára is könyvként gondolt” Havasréti József irodalomtörténész Szerb Antalról. *Magyar Narancs* <http://magyarnarancs.hu/konyv/havasreti-jozsef-szerb-antal-89739> (2016. dec. 5.)
- László Emese 2007. Az értelmezés lezárhatatlansága. (Balassa Péter: Mindnyájan benne vagyunk. Nádás Péter művei) *Jelenkor* 50 /10. Oldalszám.
- Papp Zoltán János 2011. Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső *Irodalomismeret* http://www.irodalomismeret.hu/files/2011_2/szemle.pdf (2016. dec. 12.)
- Rákai Orsolya 2003. Sztereográfiák – Műfaji töprengés egy kortárs „szerzői monográfia”-sorozaton. *BUKSZ* <http://buzsz.c3.hu/0302/rakai.pdf> (2016. nov. 21.)
- Rónay László. 1977. *Kosztolányi Dezső*. Budapest: Gondolat Kiadó (Nagy magyar írók-sorozat)
- Rónay László 2011. A titokzatos Esti Kornél <http://www.kortaronline.hu/2011/12/a-titokzatos-esti-kornel/2492> (2016. nov. 25.)
- Szegedy-Maszák Mihály 2007. *Szó, kép, zene*. Pozsony: Kalligram
- Szegedy-Maszák Mihály 1978. Rónay László: Kosztolányi Dezső *Irodalomtörténeti Közlemények* http://epa.oszk.hu/00000/00001/00309/pdf/itk_EPA00001_1978_05_730-735.pdf (2017. jan. 12.)
- Szegedy-Maszák Mihály 2010. *Kosztolányi Dezső*. Pozsony: Kalligram Kiadó
- Szegedy-Maszák Mihály. 2010 a. *Füzérszerűség Kosztolányi életművében* (Elhangzott 2010. május 7-én, az MTA Kosztolányi születésének 125. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésén.) http://kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/kosztolanyi_szegedymm.pdf (2017. jan. 12.)
- Szilágyi Márton 2009. Egy magisztrális Petőfi-monográfia. *Holmi* <http://www.holmi.org/2009/08/marton-laszlo-szilagyi-marton-ke-t-biralat-egy-konyvrol-kerenyi-ferenc-petofi-sandor-elete-es-kolteszete-kritikai-eletrajz> (2016. dec. 15.)
- Szilágyi Zsófia 2010. „Bolond dolog az író élete, / félig éli és félig üzlete.” Egy készülő Móricz-monográfia elé. *Kalligram* 19 (június–augusztus)
- Szirák Péter 2001. Az emlékezés elevensége (Kosztolányi az irodalmi jelenben) *Üzenet* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/53/szirak.html> (2017. jan. 12.)
- Szolláth Dávid 2014. „A játékot komolyan kell venni” Beszélgetés Havasréti Józseffel Szerb Antalról. *Jelenkor* 57 (7–8.)

Tverdota György 2014. Az írói nagymonográfia új perspektívái. *Jelenkor* 57 (9)

Vukov Barbara 2014. Séta a monográfia erdejében. (Szilágyi Zsófia: Móricz Zsigmond) <http://www.kortaronline.hu/2014/06/irodalom-moricz-monografia/21632> (2016. dec. 18.)

Zuh Deodáth 2014. Havasréti József: Szerb Antal. *Irodalomtörténet* http://epa.oszk.hu/02500/02518/00343/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2014_1_114-127.pdf

Piroška TOLNAI VARGA

MONOGRAFIJA KAO ZBIRKA ESEJA

Refleksije u vezi sa žanrom monografije povodom monografije

Mihalja Segedi-Masaka o Deže Kostolanjiju

Studija se bavi sa žanrovskim i metodološkim problemima monografije. Izučavajući literaturu nameću se razne teorijsko-metodološke postavke i razna pitanja: koje tendencije utiču danas na žanr monografije, kako kanonizacija i kult određuju monografske tendencije, kako se menjao značaja biografskog pristupa. Kao primer savremene književne monografije, nameće se monografija Mihalja Segedi-Masaka o Deže Kostolanjiju, koja napušta uobičajenu monografsku shemu, i zapravo je zbirka eseja koja se čitaju kao jedna celina.

Ključne reči: pisanje književne monografije, žanrovske i metodološke dileme, monografije o delu Deže Kostolanjija, biografski pristup, književni kanon i revalorizacija, Mihalj Segedi-Masak, Imre Bori

Piroska TOLNAI VARGA

CYCLE-LIKE

Reflections on genre in the context of Mihály Szegedy-Maszák's

Kosztolányi-monograph

In my paper I deal with the genre/methodological dilemmas of writing a monograph in relation to Mihály Szegedy-Maszák's *Kosztolányi-monograph*. With an overview of the relevant literature, I explore the following questions: How did the change of the authoritarian-canonical view influence the expectations related to genre, and what is the role of the biographical view in monographs today? How can the boundaries be crossed without destroying the genre? Mihály Szegedy-Maszák's *Kosztolányi-monograph* offers the possibility to answer these questions.

Keywords: monograph writing, genre/methodological dilemmas, Kosztolányi-monographs, biographical view, Mihály Szegedy-Maszák, Imre Bori

